

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.16.9>

Volume

2023 p. 149-163

YAHYA KEMAL'İN ŞİİRLERİNDE MELAMİLİK VE RİNDANE DUYUŞ¹ MELAMISM AND RINDANE SENSIBILITY IN THE YAHYA KEMAL'S POEMS

Emine Gözde ÖZGÜREL*

ÖZ

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin kurucu kalemlerinden olan Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958)'nin şiirlerinde Melamilik ve rindane duyuş temaları hem doğrudan hem de dolaylı olarak önemli bir yer tutmaktadır. Melamilik, Türkistan'ın batısında; Horasan'da doğup Irak, Bağdat, Musul, Suriye, Halep'e doğru yayılırken, bu coğrafyalarda hâkim olan Kalenderîlik, Bâtınlık gibi anlayışların etkisiyle saflığını yitirmiştir. Ancak Yahya Kemal'in şiirlerinde yer bulan Melamilik, Abdülbaki Gölpınarlı'nın ikinci devre Melamileri olarak andığı -Melametiliği, saf hâline rücu ettiren- Bayrami Melamiliği'dir. Bu çerçevede Melamilik, yüksek bir irfanın ifadesi olarak halkın övgü ve yergisine kayıtsızlığını; maddi ve manevi menfaati önemsemeyişin, manevi bir zevk, neşe ve hafiflikle yaşamının yolunu açan bir "hâl" olarak belirlemektedir. Bu hâl, alçak gönüllü, hoşgörülü, telaşsız, varlığa ve yokluğa aynı olgunlukla bakan, her türlü çekişmeden arınmış bir insan tipi olarak rindi ortaya çıkarmaktadır. Rint, Beyatlı'nın şiirlerinde melamet kavramının tarihselliği ile ilişkilendiği gibi; şairin yorum dünyasında yeni nitelikler kazanır. O, örneğin Hücvîrî'nin mürailere benzetip zemmettiği, halkın levmini kazanmak isteyen rinde benzemez. Yergi ve övgüyü dikkat sahasının dışında bırakır. Benliğini/nefsini hafife alarak yaşam neşesini kaybetmeden, dingin ve huzurlu yaşamayı amaçlar. Hayatın sonlu, ölümün kaçınılmaz olduğunu bütün ağırlığıyla hisseder; fakat varoluşsal sorgulamaları yaşanan ânın güzelliğiyle savar. Ruhî dinginliği, hayatı yaşanır kıldığı gibi ölüm düşüncesinin doğurduğu agnostik kaygıları hafifletir, doğayı ve doğa ötesini insanın kavrayışına indirir, kabul edilebilir bir dizgeye sokar. Bu makalede Melamilik ve rindane duyuş, Yahya Kemal'in şiirlerinde önemli bir tema/hayatı alımlama biçimi olarak belirmesi itibarıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede

¹ Bu makale, künyesi verilen şu doktora tezinden üretilmiştir: Özgürel, E. G. (2021). *Yahya Kemal: Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, E-mail: ozgurel@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6075-1517, Ankara, Türkiye.

öncelikle Melamilik tarihsel seyri içerisinde incelenmiş; Melamilik çerçevesinde belli bir form kazanan rint tipi açıklanmıştır. Daha sonra Yahya Kemal'in temaya yönelik belli başlı şiirleri -şiirlerin yorumlanmasında yararlanabilecek nesirleri ve yayımlanmış sohbetleri de göz önüne göz önüne alınarak- metin merkezli okuma yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, rubai, Yahya Kemal Beyatlı, Rint, Rindane Duyuş, Melamilik*

ABSTRACT

In the poetry of Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), one of the founders of New Turkish Literature, the themes of Melamism and Rindane sensibility occupy an important place, both directly and indirectly. Melamism, originating in the west of Turkistan and spreading towards Iraq, Baghdad, Mosul, Syria, and Aleppo via Horasan, has amalgamated with beliefs such as Kalenderism and Batinism, losing its original purity. However, the Melamism found in the poetry of Yahya Kemal represents the pure and authentic Melamism that Abdülbaki Gölpınarlı called the Melamism of the second period, known as Bayrami Melamism. Accordingly, Melamism expresses profound wisdom and reveals the "Rint" to be a wise human archetype. The 'rint' behaves independently of praise and criticism, disregarding material and spiritual gains, aware of the transience of life, the finiteness of existence and the reality of death. However, in the face of these harsh realities, the 'rint' does not succumb to despair and avoids unresolved situations that could lead to tragic consequences. They deflect existential questions with the beauty of life, experiencing life with spiritual pleasure, joy and lightness. The "rint" is characterised by humility, tolerance, serenity, a calm view of both existence and non-existence, and freedom from all forms of conflict. In the poetry of Yahya Kemal Beyatlı, the concept of Melamism is intertwined with the historical context and acquires new qualities in the poet's world of interpretation. The psychological and spiritual tranquillity it embodies not only makes life more meaningful, but also alleviates the agnostic fears that arise from contemplating death. This article discusses Melamism and Rindane sensibility in Yahya Kemal's poetry as an important theme/way of perceiving life. In this context, Melamism is first examined within its historical trajectory and the characteristics of the "rint" archetype are elucidated. Subsequently, Yahya Kemal's major poems on the subject were analysed using the text-centred reading method, taking into account his prose and published conversations that can be used to interpret the poems.

Keywords: *Modern Turkish Poetry, rubai, Yahya Kemal Beyatlı, Rint, Rindane Sensibility, Melamism.*

Giriş

Edebiyata şiir ile adım atan, yapılanma sürecinden itibaren modern Türk şiiri üzerinde etkisi bulunan kurucu kalemlerden olan Yahya Kemal (1884-1958)'in şiirinde Melamilik ve rindane duyuş temi, bazen doğrudan doğruya; bazense çeşitli yansımalarıyla bir tavır ve hayata bakış biçimi olarak önemli yer tutmuştur. Şairin eserlerinde Melamilik, irfanın

TOBİDER

yüksek bir mertebesini işaret eder ve evrene alçak gönüllülükle bakan hoşgörücü, telaşsız, maddî çekişmelerden arınmış bir insan tipini: rindi ortaya çıkarır. Rint kelimesine ilişkin bazı sözlüksel tanımlamalar: “Halkın hakkındaki söylediklerine aldırmdan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu hâlde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi, rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilâhî takdîre göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrâkine eren kâmil insan; tefviz ve tevekkül ehli, zahid ve abitler gibi dinin şekli yanıyla sınırlı kalmayıp özüne ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıf” (Uludağ, 2001: 292); “İşret vesair şeylerden ihtirâz etmez lâubâlî âdem, harâbâtî. Zâhiren lâubâlî ve gayr-i muhteriz görünen ve ehl-i dil âdem.” (Şemseddin Sâmî, 1995: 671); “Kayıtsız, laübali, akıllı, münkir vs. gibi özellikleri olan (...) kalbini her türlü pislikten temizlemeyi hedef edinmiş, (...) şekilden kurtulmuş öze ermiş kişi.” (Cebecioğlu, 1997: 595-596) biçimindedir. Hayatı arifane bir duyuşla, rint neşvesi/neşesi/manevî zevkle duyumsanan hafiflik, kayıtsızlık, neşe ile kavrayan rint, Beyatlı'nın şiirlerinde hem melamet kavramının tarihselliği ile ilişkilendirir; hem de şairin yorum dünyasında yeni özellikler kazanır. Buna göre Yahya Kemal'de rint, halkın levmini hedeflemez; benlik kaygısından, övülme isteği ve yerilme endişesinden, her türlü maddî çekişmeden azade, rindane bir yaşam neşesini murat eder. “Mehtabı uyandırmadan”, dingin ve huzurlu yaşayan ve ölen rint, Yahya Kemal'in özendiği bir kadim zaman bilgesidir; varoluşsal kaygıları arifane bir olgunlukla geçirir, ruhi dinginliği yaşamla sınırlı kalmaz, metafizik bir düzleme, ölüm ötesine taşar/yansır. Yahya Kemal'in Melamilik ve rindane duyuşu, çeşitli yönleriyle işleyen ve bunlara gönderimde bulunan şiirlerini, bu konuya değindiği nesirleri ve yayımlanmış sohbetlerini de göz önüne alarak, metin merkezli okuma yöntemiyle incelemeyi önce Melamilik anlamak ve çerçevesini çizmek üzere kısaca bu anlayışın tarihsel gelişimine ve önde gelen İslâm düşünürlerinin bu konudaki görüşlerine yer vermek doğru olacaktır.

Tarihsel Süreci İçinde Melamilğe Kısa Bir Bakış

Tasavvufun, dini yalnız zahir özellikleriyle değil derin, ruhi boyutlarıyla yaşamak isteyen dindarların fikir ve uygulamaları çerçevesinde biçimlenmeye ve kurumsallaşmaya başladığı üçüncü yüzyıldan itibaren, Bağdat'ta, Horasan bölgesinde ve özellikle Nişabur'da iki züht akımı gelişmiştir. Bağdat (Irak)'ta gelişen akıma Sufiye denilmiş; Horasanlı zahitler tarafından takip edilene ise “Melametiye (Melametilik, Melamilik)” (DİA, 2009: 25-29) denilmiştir.

Melametiye, 9. yy.'da Horasan'da sufilikten ayrı bir akım olarak ortaya çıkıp 10. ve 11. yy.'larda etkili olmuş ve 12. yüzyıldan itibaren “tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmesi sürecinde bunların içinde bir neşve halinde varlığını sürdüren” bir anlayış olarak belirmiştir. 19.yy'ın sufi yazarlarından Harîrîzâde Kemâleddin Efendi Melamilik üç dönemde ele alır. Bunlar: “Hamdûn el-Kassâr'a (271/884) nisbetle bir tarikat olarak (Kassâriyye); Ömer Dede Sikkîni'ye (ö. 880/1475) izâfe ettiği Bayramiyye tarikatının bir kolu olan Melâmîyye (Melâmîyye-i Bayramiyye) ve Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye (ö. 1305/1888) nisbet ettiği Melâmîyye (Melâmîyye-i Nûriyye)” dir. Bu ayırımdan hareket

eden *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*'nin yazarı Sâdık Vicdânî, Melamiyeyi ilk, orta ve son devir Melamilîği şeklinde üç bölümde incelemiştir; Abdülbaki Gölpınarlı da bu üçlü tasnife uyararak konuyu “ilk devre Melâmileri (Melametiler), ikinci devre Melamileri (Bayramîler) ve üçüncü devre Melamileri diye ele almıştır.” (DİA, 2009: 25-29).

Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler* adlı eserinde, “Melâmeti Nişabur'da bir meslek hâlinde neşreden Hamdûni Kassâr'dır” der ve: “Hamdûni Kassâr'ın nam ve şöhretinin Irak'a kadar gittiğini ve Sehli Testerî (ö. 283) ile Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297)'nin onu methettiklerini; hatta ‘Eğer Ahmed-i mürselden sonra peygamber gelecek olsaydı onlardan (Melâmetilerden) olurdu.’ (...)” dediklerini aktarır. Gölpınarlı bundan yola çıkarak melametiliğin Hamdûn'dan önce de var olduğunu; fakat “tarikat erbabının bugün de kabul ettiği gibi” o zamanlar da “bir sülûk hâli ve bir irfan neşvesinden ibâret” (Gölpınarlı, 1931: 4) olduğunu dile getirir.

Gölpınarlı'nın incelemesinde, “ricâl-i sofîye arasında”, kişinin, “Hak yol üzerinde olması nedeniyle halkın melâmetine uğraması” methedilirken; “Hak'a yaklaşmak için halkın melâmetine uğramanın amaçlanması” yerilir. Bu bağlamda, Hücûvîrî (ö.465 [?])'nin *Keşfü'l-Mahcûb* adlı eserine değinen Gölpınarlı, bu eserin 6. Bölümü'nde yer alan: “Melâmetin ihlâs-ı muhabbet hususunda büyük tesiri vardır ve insanı hulûs ve muhabbete götürecektir. Ehl-i Hakk, bütün âlem içinde halkın melâmetine mahsus olmuşlardır. Bilhassa ümmetin büyükleri ve Rasul (s.a.v.) ki ehl-i Hakk'ın muktedâ ve imâmı, muhiplerin pişrevi idi; kendisine Hakk'ın burhanı peydâ değilken ve henüz vahyi ilâhîye nâil olmamışken herkesin nezdinde nâmı iyi, kadri yüce idi. Fakat dostluk libası iksâ edilince ona halk, melâmet dilini açtı. Kimisi kâhin, kimisi şair, bazıları mecnun, bir kısmı da kâzip dedi.” biçimindeki sözleri aktarır ve Hücûvîrî'nin melâmeti övdüğünü söyler. Gölpınarlı'nın ifadesine göre Hücûvîrî Melamilîği üçe ayırır: “Doğru gitmek, kastetmek, terketmek.” (Gölpınarlı, 1931: 17). “Doğru gitmek melâmilîği”nde kişi kendi hâli ile meşgul olur, dinin kurallarına, şeriata uyar. Buna rağmen: “Halk onu levmeder. Bu, halkın ona karşı âdetidir. Hâlbuki o, bunların cümlesinden fariğdir.” İkincisi, “kasdî melâmilik”tir. Buna göre, insanların övgüsünü kazanan ve övünme/benlik duygusuna kapılmaya başladığını hisseden kişi, bu durumdan kurtulmak, Hakk'a yönelmek ve “sülûk yolunu” tutmak için: “Tekellüfle halkın levmine mazhar olmak yolunu tut[malı] ve şer'an ziyan vermeyen bazı şeyleri irtikâp et[meli]”, böylece halkı kendisinden soğutarak ilgiyi üzerinden uzaklaştırmalıdır. Üçüncü Melamilik: “Şeriatın emirlerini terk etmek yoluyla melâmet izhar edenler”dir. Hücûvîrî bu tip Melamileri kötüleyerek: “(...) bir kişinin yakasına küfür ve dalâlet yapışır, şeriata uymayı terkedip içinde bulunduğu bu hâli Melamilîğin hallerindendir diye savunursa bu üçüncü gruptandır” der ve ekler: “Benim nezdimde melâmeti istemek, ayn-i riyâdır ve riyâ ayn-i nifaktır. Zira mürâî; tekellüfle halkın kendisini makbul görmeleri yoluna sülûk eder; Melâmetî de bunun aksine olarak halkın onu reddetmesi yoluna sâliktir. Her iki gruh da halkta kalmışlar ve ondan geçmemişlerdir. Biri bu muamele, diğeri o muamele ile zâhirdir. Halbuki dervişin gönlünden halk sözünü çıkarması lâzımdır. Gönlünü halktan ayırınca bu iki mânadan da fariğ olur ve artık hiçbir şey onun ayağını bağlayamaz.” (Gölpınarlı, 1931: 17- 18).

Melametilik mutasavvıflar arasında değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Bir kısmı Hücûrî'nin yorumuna katılmış; bir kısmı ise Melametiği irfan yolunun “en yüksek noktası” olarak görmüştür. “Şeyh-i Ekber Muhiddîn-i Arabî, Seyyid Şerîf-i Cürçânî, Celvetî şeyhlerinden Üsküdarlı Hâşim Baba ve Eşref-i Rûmî” (Gölpınarlı, 1931: 19) bu ikinci görüşte olanlardandır.

Gölpınarlı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fütuhât* adlı eserinde yer alan -irfan yolunda olduğu belirtilen- üç sınıfı aktarır. En alt aşamada zahitlerden oluşan, “ledünnî ve vehbî ilimlere, esrâr ve küşûfâta marifetleri” olmayan “Ubbâd” yâni, âbitler, ibâdet eden kişiler bulunmaktadır. Bunların üstünde, “bütün ef'âli Allah ile gören”, âbitler gibi dinin görünür uygulamalarını mükemmel olarak yerine getirmenin yanı sıra, “buldukları makamın fevkindeki ahvâl ve makamâtı, ulûm ve esrârı, küşufât ve kerâmâtı da gören ve onlara erişmeğe gayret eden fakat [üçüncü sınıf olan Melâmiyeye nazaran] ruûnet ve nefis sahibi olan Sofîye” bulunur. Hepsinden üstün olan Melamiye'dir. Gölpınarlı Arabî'nin Melamiye için:

“Üçüncü sınıf, öyle ricâldir ki bunlar beş vakit namazın üstüne sünnetlerden başka bir şey tezyit etmezler ve bilinecek zâit bir hâl ile temeyyüz etmezler. Sokaklarda gezip nas ile konuşurlar; Allah'ın halkından hiçbiri onlardan birini halk arasında farz bir amel ve mutat sünnetten başka zâit bir şeyle mütemâyiz görmez. Yalnız kalpleri ile nâstan infîrat edip Allah'la bulunurlar. İlimde râsihler olup Allah'a ubudiyetlerinden bir lahza bile mütezil olmazlar. Kalplerine Rübûbiyet sultanı istilâ ettiği ve onun altında zelil buldukları için riyâsete tama' etmezler. Allah onlara her mavtını ve her mavtının istihkakı olan a'mâl ve ahvâli bildirmiştir; her yerde o yerin iktizasına göre muamelede bulunurlar. Halktan gizlenirler. Onlar hiç şüphesiz seyyitlerine hâlis ve muhlis kullardır. Nâs içinde yemekte, içmekte, uyanıklıkta, uykuda, konuşurken devam üzere efendilerini müşahede ederler. Sebepleri yerlerine koyarlar ve hikmetini bilirler. İşte bunlar Melâmî'dir ve ricâlin en yükseği bunlardır. (...) Bizim hâlimiz de budur (...) Selman-ı Fârisî bu makamda bunların kadri en celil olanlarındandır ve dünyada bu makam, makam-ı ilâhîdir. (...) Melâmiye Allah'ın halkından birine karşı herhangi bir şeyle temayüz etmezler. Onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir. (...)” (Gölpınarlı, 1931: 20-21) biçimindeki açıklamasını aktarır.

Melamiler hakkında Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi Seyyid Şerif Cürçânî, *Ta'rifat* adlı eserinde: “Melâmiye, haklarında: ‘Benim velilerim, kubbelerimin altındadır. Onları benden başka kimse bilmez.’ Hadis-i kutsîsi vârit olan kimselerdir.” der. Benzer biçimde Horasanlı sufi, müfessir, muhaddis Ebu Abdürrahman Muhammed bin el-Hüseyn: “Bâtınan Hak ile bir daha ayrılmamak üzere birleşen Melâmetiye'dir ki Allah, bu ittisalden sonra onların mâhiyetlerini ketmeder; dünyaya yalnız iftirak ve şer'a inkıyat gibi zâhirî hâllerini izhâr eder. (...)” demiştir. Mutasavvıf, Melâmetiyye akımının ilk temsilcisi Hamdûn el-Kassar ise: “Melâmetiye tariki; insanlara karşı her nevi debdebeden -ehl-i hâl olarak- ferâgat ve herhangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfindan istinkâf etmektir. (...) Melâmetînin her türlü kayıttan vareste

olup Allah'a raptı kalp etmesi lâzım; hatta ibadetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâliki oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sahibi olmaktır." (Gölpınarlı, 1931: 22) demektedir. Melametiler, "ibâdattan ziyâde tezkiye-i nefse" önem veren, "ahvâlde sıdk, muâmelâtta edebi gözetin ve bu suretle tasavvufu hüsn-i ahlaktan ibaret bilen fikir erbabı olmakla beraber vahdet neş'esine mâlik irfan eshâbı" (Gölpınarlı, 1931: 24) olarak tanımlanırlar.

Horasan'da ortaya çıkıp üçüncü asır ile altıncı asır arasında müesseseseleşen ve gelişmesini sürdüren ilk tarikatların da melamet kavramının farklı biçimlerde yorumlanan anlam çerçevesinden etkilendiği görülür. Gölpınarlı Mevlevîliğin ortaya çıkışında Melamilîğin etkisini şöyle ifade eder:

"(...) vahdet taraftarı birçok şeyhler bile ya Melâmetiliğe intisap etmişler yahut da neş'esini benimsemişlerdir. Bu suretle melâmet Necmeddin-i Kübrâ halifesi Bahaeddin Veled vasıtasıyla Mevlânâ'yı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydana getirmişti. Mevlevîlerle Melâmilerin, ta evâilden beri çok sıkı münasebetleri vardır. Diğer tarikatlar, Melâmileri umumiyetle tezyif ettikleri hâlde Mevlevîler, Melâmilerle bağdaşmışlardır. Mevlânâ'da ve bilhassa Şems'te melâmet neş'esini görmemek gayrikâbidir. (...)" (Gölpınarlı, 1931: 25).

Melamilîğin yayılmasında önemli yeri olan Bağdat, 760 yılında kurulduğunda derhâl kozmopolit bir yapı dâhilinde gelişmeye başlamış, kısa zamanda bir metropol hâlini almıştır. Demirci'nin ifadesi ile bu şehir:

"Kozmopolit nüfus yapısı ve Antik çağın köklü entelektüel geleneklerini çekmesi neticesinde, İslam kültürünün ve medeniyetinin bütün yönleriyle geliştiği bir merkez haline geldi. (...) İnsanlık tarihinin en dikkat çekici entelektüel hareketlerinden birine şahit oldu. Bu bakımdan İslam; Mekke'de indi, Medine'de siyasi bir düzen aldı, Basra ve Küfe'de fetihleri yaptı, Bağdat'ta ise bir medeniyete dönüştü." (Demirci, 2017: 226-227).

İslam'ın farklı biçimlerde alımlanmasına açık özgür, entelektüel bir düşünce ortamı sağlayan Bağdat, aynı zamanda Batı'ya açılan bir merkezdir. Gölpınarlı, melâmetin, böylece Bağdat'tan Musul ve Halep'e; ardından ise, "o sıralarda Bâtınîlerin faaliyetlerine sahne olan" Suriye'ye geçtiğini, yedinci asırda azımsanmayacak sayıdaki tarikat şeyhinin gücünü Melamilikten aldığını söyler ve: "Bunların ahvâline dikkat edersek hepsi zavâhire karşı lâübâlidir. Rakıs ve simaa [semaha] taraftar oldukları gibi namaz kılmazlar, hatta alenen oruç yerlerdi (...) [bunların bir kısmını] umumiyetle Melâmetî-Kalenderî; daha doğrusu Bâtınî addedebiliriz." der. Bununla Gölpınarlı Melamiler ve Kalenderileri birbirine yaklaştırıyor değildir. Nitekim: "Câmî'nin Kalenderîlikle melâmetîliğin farklarını ısrar [la belirttiğini] ve zamanındaki kalenderleri zemmettiğini" dile getirir. Her durumda Melamilik, Bâtinileri de zahitleri de etkilemiş, Türk tarikatlarının ortaya çıkışında ve gelişmesinde önemli bir zemin oluşturmuştur. Anadolu, özellikle "Kızılbaşlar [Kızılbaşlar, 'X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini önceki birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran

konar göçer Türkmen oymaklarıdır. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börk giydiği halde yaygın İslâmî anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börkü terk etmesi üzerine sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere kızılbaş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir.’ (Üzüm, 2022: 546-557)] ve Bektâşiler” Türk velilerini -Allah’ın dostu ve sevgili kulu olarak kabul edilen din ulularını- Horasanlı bilmiş, onları “Horasan erenlerinden saymış” tır (Gölpınarlı, 1931: 25).

Melametilik, Bâtınilerden gelen bazı etkilerle saflığını kaybedip dokuzuncu asrın sonlarında ikinci devreye girince ilk devre Melamiliğinin saf ilkelerine dönmek üzere “Bayrâmî Melâmîliği” ortaya çıkmış, Hacı Bayram-ı Velî’nin etkisiyle kısa zamanda yayılmıştır. Gölpınarlı bu hususta: “Türk ruhundan doğan bu yeni tarikat, ilk Melâmîlerin neş’e ve irfânını tamamıyla hâmil olarak zuhur etmişti. Melâmetîlerin şöhreti ve şâyiası ve Hacı Bayram’ın nüfuzu neticesi olarak Bayrâmî Melâmîliği bütün Anadolu ve Rumeli’de pek az bir müddette intişar edebilmiştir.” (Gölpınarlı, 1931: 26) der.

Melamilik ve Rindane Duyuş Teminin Eserlerde Yer Alışı

Yahya Kemal’in şiirlerinde doğrudan ya da çağrışımsal gönderimleriyle yer bulan Melamilik temelde bir ilk hâle dönüşü ifade etmektedir. Melamilik, Türkistan’ın batısından, Horasan’dan çıkıp “Irak, Bağdat, Musul, Suriye, Halep’e doğru yayılırken geçtiği bu coğrafyalarda hüküm süren anlayışlarla saf hâlini yitirmiş görünmektedir. Örneğin Melamiliğin ulaşmasından evvel Suriye’de etkili olan Bâtınilik, Melamiliği bir hayli dönüştürmüş; onu, [daha önce değindiğimiz] “doğru gitmek, kastetmek ve terk etmek” biçimindeki üç anlayıştan “terk etmek” Melamiliğine yaklaştırmıştır. Bu son aşamada Melametilik-Kalenderilik ve Bâtınilik’in iç içe geçtiği bir yorum ortaya çıkmış görünmektedir.” (Özgürel, 2021: 466).

Gölpınarlı’nın ifadesiyle, ikinci devre olan Bayrami Melamileri: “[Bu anlayışı] ilk Melâmetîlere iktifa et[mişlerdir]. Son Melâmiler de ikinci devre Melâmîleri olan Bayramî Melâmilerinin peyrevleridirler. (...) Son Melâmîlerin Bayrâmî Melâmîlerinden yegâne farkı sülûkü ilmî bir hâle getirmek suretiyle işrâkîlikten bir miktar ayırmaktan ibârettir. (...) esâsen melâmet, bir tarikat olmaktan ziyade bir neş’e ve hâl olduğundan zühule hiç mahal yoktur: Melâmetîler de Bayrâmî Melâmîleri de son Melâmîler de aynı neş’eye sahiptirler.” (Gölpınarlı, 1931: 25-26).

Bu dolayında Yahya Kemal’in:

“Bâkî Efendi, Rıfkı Melûl, bir de bendeniz

Bizler ikinci devre melâmîlerindeniz” (Beyatlı, 1997: 55).

Biçiminde mısraya döktüğü de Hûcivî’nin zemmettiği veya çıkışından itibaren yüzyıllar içinde saflığını kaybetmiş Melametilik değil; Arabî’nin: “Bizim hâlimiz de budur, (...) onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir. (...)” (Gölpınarlı, 1931: 20-21) sözleriyle

olumladığı; Bâtililikle de Kalenderilikle de ilişkilendirilemeyecek, “ilk Melâmetîlere iktifa et[miş]” bulunan; irfani neşveyi ve rindin hayatın maddî gerçekleri karşısındaki asude, rahat ve sakin tavrını anlatan Melami tavrıdır.

Beyatlı'nın “İthaf” adlı şiirinde:

“Abâ var, post var, meydanda er yok;

Horâsân erlerinden bir haber yok

Uzun yollarda durdum hiç eser yok

Diyâr-ı Rûm'a gelmiş evliyâdan!

Tecellîgâh iken binlerce rinde,

Melâmet söndü şarkın her yerinde.

Bu devrin gerçi son sohbetlerinde

Nefesler dinledik sâz-ı Rızâ'dan.” (Beyatlı, 2018: 73).

Biçiminde ifade bulan da yine Melamilik'in bu ilk hâlis hâlini yansıtan Bayrami Melamilikidir.

Yahya Kemal, “eski dünyamız içinden çıkardığı” rindin yaşam üslubuna, maddeye önem vermeyişine, övülmeye, yerilmeye, siyasî ve sosyal menfaate bigâne kalışına, başarı ve ün için çabalamamasına öykünür, bu rint tavrını benimsemek, uygulamak ister; fakat şahsiyeti ve eseri konusunda kıskanç denilebilecek şairin bu arzusunu yerine getirebildiğini söylemek güçtür. Bu bağlamda Banarlı'nın dillendirdiği bir anıyı aktarmak uygun olur: Banarlı, Yahya Kemal'i Park Otel'deki odasında ziyaret ettiğini, o sırada bazı şiirleri bir antolojide yazım hataları yapılarak yayınlanmış olan şairi “kederli, düşünceli, çok muzdarip hâlde” bulduğunu onu teselli etmeye çalıştığını, Beyatlı'nın kendisine: “Rindlerin Hayatı'nı yazdım; Rindlerin Akşamı'nı, Rindlerin Ölümü'nü yazdım; fakat rind olmak müşkül şey, kendim bir türlü rind olamadım.” (Banarlı, 1988: 283) dediğini aktarır. Rint, Beyatlı'nın “özendiği, benzemeğe çalıştığı insan tipidir. Rint eski zamanın bilge kişisidir. Etrafına önem vermeksizin keyfince yaşayan, yarı filozof, yarı derviş, hoş görücü, medenî cesareti olan telâşsız ve kaygısız insan örneğidir.” Diğer yandan: “Hayatının sonuna doğru gençlik hayallerini kaybeden ne dünyadan hoşlanan ne de öteki dünyaya tam olarak inanabilen şair, bir boşluk hissine düşer. Bu sırada onun ruhuna en uygun bulunduğu hayat görüşü Hayyam felsefesidir. Bu durum karşısında, iki boşluk arasında insanın yapabileceği tek şey içmek ve unutmaktır.” (Demirci, 1993: 33).

Fuad Bayramoğlu'nun Türkçeye aktardığı bir Hayyam rubaisi:

“İç bâde mekânın olacak çünkü mezar

Bir yer ki ne dost var, ne eş var, ne de yâr.

Zinhâr şu ezeli sırrı ifşa etme:

Bir kerre solan lâle açılmaz tekrar” (Kaplan, 2007: 175).

Derken, Yahya Kemal, Hayyam’ı şöyle nazmeder:

“Hayyâm ki her bahsi açar sâgarden

Bahsetmedi cennette akan Kevser’den

Gül sevdi şerâb içti gülüp eğlendi

Zevk aldı tırâşide nihâîlerden” (Beyatlı, 2019: 23).

Yahya Kemal bu rubaisinde Ömer Hayyam (1039-1048)’ın “cennette akan Kevser’den bahsetmeyişini” söz konusu ederken zahidin manevi menfaatleri -cennet nimetlerini- önemseyen; bu bağlamda pek de ruhani gözükmeyen inanç biçimine dokundurmada bulunur; ancak bununla birlikte hayattan kâm almak derdiyle meşgul olan Hayyam’ın hedonist tavrını da benimsemiş gözükmeyen. Şair, Hayyam’ın kimi rubailerini Türkçeye çevirmiş; bunlar kendi kaleme aldıklarıyla birlikte şairin ölümünden sonra çıkan kitaplar arasında *Rubâîler ve Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş* adıyla yayınlanmıştır. Beyatlı’nın rubailerinde Hayyam’ın -bu rint neşveli İranlı âlim, felsefeci şairin- etkisi tespit edilebilirse de Yahya Kemal’de içki, “ezeli sâgar”dan içilir, sarhoşlukla “serden geçen”, benlik iddiasından sıyrılan kişi, arifane bir kavrayışa ulaşır ve hâli vahdet idrakine kavuşan gönül erbabının hâli ile özdeşleşir.

Şair, ikinci devre Melamiliğinin başlangıcı kabul edilen Hacı Bayram-ı Velî’nin soyundan gelen Fuad Bayramoğlu’na atfettiği bir rubaisinde “sâgar” mazmununu ve sarhoşluk durumunu, Hayyam’ın pek çok rubaisinden farklı olarak kişiyi, bir “hiç” hâline gelmeden evvel dünyevî zevkleri tatmaya davet eden hedonist tavrın ötesine, vahdet idraki mertebesine taşır:

“İksiri içenler ezeli sâgarden

Mestî-i melâmetle geçerler serden

Bir kerre *enlhak* diyenler erbâb-ı dile

Hallâk-ı avâlim görünür her yerden” (2019: 22).

Beyatlı'nın bu rubaisinin elde "yalnız beş gazeli ile bir mesnevîsi" bulunan ikinci devre Melamilerinden olan ve Melami kutbu sayılan Oğlan Şeyh lakaplı Çelebi Şeyh İsmail-i Ma'suki (ö. 935/1529)'ye ait:

"(...)

Ayn-i Hak oldu vücudum, kaçma ey Hak sursti [sureti?]

Hak ile Hak olagör, gel vehmi ko, şeytandır...

Nûş kıldı çünkü ruhum şol şarabı aşkını

Mest olup yitürdü kendin, baki ol sultândır.

Kim ki aşk ile vücudun bildi vü buldu bugün

Kendü kendözün yitirmede; ulu sultândır." (Gölpınarlı, 1931: 53).

Mısralarının izleğini sürdürdüğü görülmektedir.

Yahya Kemal'in, Hayyam'ın bakış açısı ile örtüştüğü mısralarını da göz önüne almak gerekir. Şairin Türkçeye çevirdiği:

"Sen kendini endîşeye kaptırma sakın

Endûh-ı muhâl etmeye hulyâna akın

Toprak seni defnetmeden evvel içine

Meks et su kenârında çemenzâra yakın" (Beyatlı, 2019: 79).

Biçimindeki Hayyam rubaisi, Yahya Kemal'in "Gezinti" adlı şiirinde yer alan, egzistansiyalist bunalımları rindane bir tavırla aşan mısralar ile koşutluk hâindedir.

"Silkin ve sâkin ol! dedim, âvâre gönlüme,

Artık kederli hisleri bir bir içinden at!

Eylül ferahlığında giderken Çubuklu'ya,

Geçmiş, geçen veyâ gelecek vakti duymadan,

Aheste çek kürekleri mehtâb uyanmasın!" (Beyatlı, 2012: 58).

Aynı izlek, "Rintlerin Hayatı" şiirinde "Rindin belâya kayıtsızlığı"nı ifade eden:

“Ba’zan kader gelen bora hâlinde, zorludur;

Dağlar nasıl bakarsa siyâh ufka öyle bak.

Ba’zan da cevreden nice bir âdem oğludur,

Görmek değil düşünmeğe bigâne kal! Bırak!” (Beyatlı, 2012: 52).

Mısralarında da takip edilmektedir.

Yine şairin “Pascal’ın Fikrini Tazmîn” adlı:

“Bomboş sonu yok dâire her yer merkez

Hallâk ne cânibdedir insan bilemez

İdrâkini yorma zevke dal gülşende

Gülrenk lebinden öpülür duhter-i rez” (Beyatlı, 2019: 37).

Rubaisinde de “hayatın boşluğunu derinden hisseden; fakat yine de sükûnetini bozmamaya çalışan, hiçlik duygusuna zevk ve neş’e ile karşı koyan rind[in]” (Demirci 1993: 33) tavrı görülür.

“Rintlerin Akşamı” adlı şiirinde ise Beyatlı, agnostik bir anlayışla ele aldığı “geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan geçiş” imgesiyle canlandırdığı ürpertici ölüm gerçeğini rint neşvesiyle savar:

“Gurûba karşı bu son bahçelerde, keyfince,

Ya şevk içinde harâb ol, ya aşk içinde gönül!

Ya lâle açmalıdır göğsümüzde yâhud gül.” (Beyatlı, 2012: 53).

Şairin İhsan Kongar’a ithaf ettiği “İhsan’a” adlı rubaisini de rint kavramının farklı boyutlarına gönderimde bulunması itibariyle ele almak gerekir:

“Cem mezhebi vaktinde şu dünyâ ne’ydi

Cûşişle akan hayât rindâneydi

Günler geceler her biri bir türlü şerâb

Nefî sâgar Nedim meyhâneydi” (Beyatlı, 2019: 10).

Yahya Kemal bu rubaisinde, 17. yy’ın özellikle hicivleriyle tanınmış Nef’î (1572-1635)’ye ve Lâle Devri olarak adlandırılan III. Ahmed devrinde (1703-1730) üne kavuşan

Nedim (1681-1730)'e gönderimde bulunur. Türk şiirinde etkisi yüzyıllara yayılan Nefiyâne söyleyiş Nedim'i de etkisi altına almıştır. Bununla birlikte, "Yahya Kemal'in rubaisinde bu iki büyük Divan şairini rindane yaşam üslubunu yansıtacak bir dekor içinde birbirlerini tamamlayan öğeler olarak resmetmesini, onların yaşam ve edebî üslupları ile rindane tarzın iki önemli boyutunu temsil ediyor olmalarında aramak gerekir, zira 'saltanatına şahit olduğu padişahlara, devlet yetkililerine ve din adamlarına çeşitli vesilelerle kasideler sun[an]', böylece maddî ve manevî olarak onların iltifatını kazanan Nef'î, kazandığı bu makamı, ilgiyi, istikbâlî kaybetmeği umursamamış, 'sövgüye varan hicivler (...) sınır tanımayan yergiler[iyle]' gözden düşüp devlet adamlarının hedefi hâline gelmiş, sürgüne gönderilmiş hicivleri yüzünden ölüme mahkûm edilinceye kadar da hicvetmeyi bırakmamıştır." (Akkuş, 2006: 523-525; Özgürel, 2021: 470). Nefî'nin maddî-mânevî kazançları önemsemeyen bu itibarla rindane tutumla örtüşen heccav kimliği; Beyatlı'nın "fevvâre gibi, şevk içinde" dediği "neş'eli" bir lirik olan (2008: 37, 68) Nedim ile tamamlanır. Nedim, "safa ve zevk meclislerinden, çevrenin kınamasına kayıtsız derbeder" dönerken de rint meşreptir: "Akşamın humariyle sabahleyin mahmur mahmur giderken, kuşağı gevşemiş, sarığı perişanlaşmış"tır. Safa meclislerinde "yastığı dirseğinin altına çekip külâhını avuciyle yamıltarak" yan gelir: "Kemer güsiste perakende kûşe-i destar/ Çekip vesâdeyi kılmış külâh-ı kuşeyi ham." (Sevük, 1942: 163).

Beyatlı'nın "Serâzâd" adlı rubaisinde:

"Her sâhib-i hâl kendi zevkinde yaşar

Dünyânın güft ü gûsu fevkinde yaşar

Bir zirveye konmayan hümâdır ki gönül

Âzâdeliğin hevâ-yı şevkinde yaşar" (Beyatlı, 2019: 25)

Mısralarında geçen "sâhib-i hâl" ise "Melametiye akımının ilk temsilcisi, mutasavvıf" (Kara, 1997: 455) Hamdûn el-Kassâr'ın tanımladığı, "İnsanlara karşı her nevi debdebeden -ehl-i hâl olarak- ferâgat ve herhangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfından istinkâf e[den]" Melametiye hatırlatır. Hamdûn el-Kassâr'a göre: "Melâmetînin her türlü kayıttan varestede olup Allah'a rapt-ı kalp etmesi lâzım; hatta ibadetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâlikî oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sahibi olmaktır." (Gölpınarlı, 1931: 22).

Yahya Kemal'in "Tercih" adlı rubaisi, bu bakış açısını mısraya dökerken alıntılıdığımız "Serâzâd" rubaisindeki rindin manevî bir zevk, hafiflik ve neşve/neşe sevinç ile "Dünyânın güft ü gûsu fevkinde" yaşamasının nedenini:

"Dünyâda ne ikbâl ne servet dileriz

Hattâ ne de ukbâda saâdet dileriz

Aşkın gül açan bülbül öten vaktinde

Yârânla tarab yâr ile vuslat dileriz” (Beyatlı, 2019: 39).

Mısraları ile temellendirmiş/açıklamış bulunmaktadır. Yahya Kemal’in bu rubaisinde geçen “aşkın gül açan bülbül öten vakti” remizi, “Rintler’in Ölümü” şiirinde Hafız-ı Şîrâzî’nin kabriyle imgeleşir. Rint için ölüm/kabir bir eşiktir. Ötesinde sıkıntı ve üzüntülerden uzak, galesiz, rahat, huzurlu bir uzam; gül ve bülbülün, sevgili ve maşukun, Allah ile kulun ayrılmamak üzere buluştuğu bir bahar ülkesi bulunur:

“Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde;

Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.

Ve serin serviler altında kalan kabrinde

Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.” (Beyatlı, 2012: 54).

Hafız-ı Şîrâzî, “dışı melâm”, “içi selîm” bir rinttir. O Doğu dünyasında rintlerin timsalidir: “Rindlik, birçok kıymetleri bir araya toplayan bir mefhumlar manzumesi halinde mürekkebe bir mâhiyet taşır. Onda neler yok ki... Meyhanenin kadehiyle, tasavvufun kadehi, aşkın mecazisiyle hakikisi; gönül adamlığı, iç doluluğu, dış aldirmayıp, parayı istihkar (küçük ve değersiz görme), kıyafetinde gelişigüzellik, zühdün dışındaki suretiyle zahide çatıp, sadece güzel olana ve güzel şeye gönül bağlayarak, faniliği, ezelin ‘elest’i ile, ebedin sonsuzluğunda avuttukları için, hayattan kâm almayı akıl kârı bilmek ve rinde hepsinden daha yaklaşanı, ikbâle yukarıdan baktıkları için ikbâllerile böbürlenene kafa tutmanın zevkine ermeleri...” (Cebecioğlu, 1997: 596)’dir.

Yahya Kemal’in şiirlerinde Melamilere özgü rindane duyuşun izi çeşitli yönleriyle sürülebildiği gibi şairin özel yaşantısında da Melamilere olan dikkati bilinmektedir. Hallac-ı Mansur’a ilişkin çalışmaları bulunan Louis Massignon (1883-1962)’a İstanbul’daki Melamilere ait kabirleri göstermiş, Fuad Bayramoğlu ile Melamilik üzerine sohbetlerde bulunmuştur (Demirci, 1993: 33). Bununla birlikte Ahmet Hamdi Tanpınar, “yakınında yaşamış bir insan sıfatıyla”, Yahya Kemal’in “hususî konuşmalarında cemiyetimiz için daha ziyade sünnî akîdeyi tercih ettiğini” söyler ve: “Eğer tasavvuf ve Melâmîlik araya girmeseydi, tıpkı İngilizler gibi işinde ve ibadetinde çalışkan insanların cemaati olurduk. (...) Eline her def alan, ‘Ben Allahım’ diyor. Böyle bir cemiyeti nasıl idare edersin ve nasıl terakki ettirirsin.” (Tanpınar, 2007: 50-51) biçimindeki sözlerini aktarır.

Sonuç

Beyatlı’nın şiirlerinde Melamilik ve rindane duyuş hem doğrudan gönderimlerle hem de rindin hayat karşısındaki tutumunu örtülü olarak yansıtan dolaylı gönderimlerle işlenmiş;

örneklediklerimiz başta olmak üzere pek çok şiirin psikolojik çerçevesini çizmiştir. Bu noktada şair ve şiiri ayırdığımızı belirtmek gerekir. Yahya Kemal Melamilere, onların Türk kültürü içerisinde aldıkları -Bâtınlık ve Kalenderilikten arınmış bir ilk/saf forma dönüşü ifade eden- hâle özel bir ilgi duymakta ve Melamilerin hayat karşısındaki tutumunu belirleyen rindane tutuma özenmekteydi; fakat kendisi -şüphesiz ki- bir rint değildi. Türk toplumu için Sünni akideyi benimseyen; şahsî yaşantısında Melamileri inceleyen, araştıran fakat kendisi Melami olmayan şairin eserlerinde ise rindane duyuşun en saf hâli okunmaktadır. Yahya Kemal'de rint, melâmet kavramının tarihselliği içinde ele alındığında, örneğin, Hûcvîrî'nin yerdiği, halkın levmini hedeflediği için aslında olmadığı gibi davranan, bu bakımdan mürai konumunda olan rint ile benzeşmemektedir. O, hayatın geçiciliğinin, "dünyayı saran boşluğun" (Beyatlı, 1997: 11) ve ölüm gerçeğinin farkında olan; fakat bunlarda derinleşmenin yaratabileceği trajik, egzistansiyalist kaygıları yaşanan ânın güzelliğinin, dolu kadehlerin ötesine, pek de üzerinde durmamak üzere erteleyen kişidir. Ömrün son buluşu, Yahya Kemal'in şiirlerindeki rindi bunaltıya sürüklemeyi ve hayatı anlamsız hâle getirmeyi. Yaşama ilişkin her türlü telaşı, içinde bulunulan ânın zevk ve neşesine vararak savar. Ruhi dinginliği hayatı yaşanır kıldığı gibi ölüm düşüncesinin doğurduğu agnostik kaygıları hafifletir, doğayı ve doğa ötesini insanın kavrayışına indirir; kabul edilebilir bir dizgeye sokar. Yahya Kemal'in şiirlerinde rint, çevrenin yargılayışı karşısında kayıtsızdır. Şeriatın emirlerini takip etmek ya da -halkın kınayışına uğramak yoluyla nefsinin terbiye etmek için- bilerek terk etmek gibi bir kaygısı/gayesi yoktur; ancak Melamilikten ödünçlenmiş irfanî bir duyuş/irfan neşvesi taşıdığı da kuşkusuzdur.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2006). "Nef'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32, s. 523-525.
- Banarlı, N. S. (1988). "Rindliğe ve İlimde Lâubalîliğe Dâir". *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası III*, haz. Nermin S. Pekin, M. Tevfikoğlu, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı. s. 283-284.
- Beyatlı, Y. K. (1997). *Bitmemiş Şiirler*. 2. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2008). *Edebiyata Dair*. 6. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2018). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*. 17. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

- Beyatlı, Y. K. (2012). *Kendi Gök Kubbemiz*. 36. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2019). *Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş*. 4. bas., İstanbul: Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüđü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Demirci, M. (1993), *Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf*. İzmir: Akademi Kitapevi.
- Demirci, M. (2017). "Bütün Yollar Bağdat'a çıkar: Genç Antik ağın Bilim Düşünce ve İnançlarının Bağdat'a İntikali". *İstem*. S. 30, s. 225-256.
- DİA (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi ansiklopedi hazırlık kurulu). (2004). "Melametiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 29, s. 25-29.
- Gölpınarlı, A. (1931). *Melâmilik ve Melâmiler*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Kaplan, M. (2007). *Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken*. 1. bas., İstanbul: Dergh Yayınları.
- Kara, M. (1997). "Hamdn el- Kassâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s. 455-456.
- Sevük, İ. H. (1942). *Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- şemseddin Sâmî. (1995). *Kmus-ı Trk*. İstanbul: ağrı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2007). *Yahya Kemal*. 6. bas., İstanbul: Dergh Yayınları.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüđü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- zm, İ. (2022). "Kızılbaş". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25, s. 546-557.